FOLKLORE TAR-RANDAN F'GHAWDEX

Ta' J. Bezzina

HAFNA mill-folklore Għawdxi li sa ftit żmien ilu kien wasal sabiex ma jissemmiex aktar, i-lum qegħdin jistħarrġuh birreqqa kollha sabiex mhux biss jinkiteb, iżda wkoll jasal f'widnejn dawk li jħobbu l-Folklore Għawdxi. Ras ir-Randan jiftaħ il-bieb għal folklore ġdid, magħruf bl-isem ta' "Folklore tar-Randan f'Għawdex".

Hekk kif filgħaxija nett ta' jum it-Tlieta tal-Karnival nisimgħu tokki mtennijin tal-qniepen li ma humiex tas-soltu niftakru li l-għada ser jibdew l-erbgħin jum ta' penitenza, ta' sawm u sagrifiċċi. Matul dawn il-ġranet il-parroċċi kollha ta' Għawdex tarahom jagħmlu pellegrinaġġi ta' penitenzi lejn il-Madonna ta' Pinu.

Is-sawm sa ftit snin ilu, jew aħjar sa l-1939, qabel ma bdiet it-tieni gwerra tad-dinja, in-nies kienet tosservah il-ġranet kollha tal-ġimgħa barra mill-Ħdud u l-festi ikkmandati. Is-sawm kien tant iebes u tant kien jiġi osservat tajjeb illi fil-bidu tar-Randan kienu jaqilbu l-borma rasha 'l isfel, sinjal li f'dawk l-erbgħin jum ma hemmx sajrin x'isajru. Matul dan iż-żmien kull min isum ma kienx jista' jieħu ħalib filgħodu, imma tè jew kafè bla ħalib u daqs galletta ħobż biss. Sa l-ikla ta' nofs in-nhar ma kien jista' jittiekel xejn iżjed, f'nofs in-nhar wieħed kien jista' jiekol sakemm jixba', iżda ma kienx jista' jittiekel laħam.

Mill-ikla ta' nofs in-nhar sa filgħaxija ma kont tista' tiekol u tixrob xejn għajr xi tazza ilma. Tè jew kafè b'xejn kien jista' jinxtorob u dan l-aktar li kienu jixorbuh kienu n-nies tas-sengħa li kienu jkunu jaħdmu fil-ħanut tagħhom. F'Għawdex dan l-użu l-aktar li kont issibu kien fil-ħwienet tal-mastrudaxxi, ħaddieda, landiera jew xi skarpan, billi dawn f'xi rokna tal-ħanut kont aktarx issibilhom xi musbieħ jew kuċiniera ta' b'waħda u jekk jinzerta xi mastrudaxxa xi kenur magħmul minn patalott tażżebgħa. Lil dan erħilu jaħdem u jkewwes, daqqa jferragħ fil-bott imgermed u oħra jitfa' xi biċċa injam fil-kenur.

Kien hemm oħrajn li kellhom id-dar mal-ħanut u ma kontx tarahom ħlief telgħin u neżlin mat-taraġ sabiex jaraw jekk il-kafè jew it-tè saħanx. Bi skutella maġenbhom mimlija sa ruħ

ommha kont tarahom daqqa jaħdmu u oħra jbillu griżmejhom. u hekk kienu jibqgħu sejrin sakemm jasal ħin l-ikel ta' filgħaxija. Filgħaxija ma kinux jieklu aktar minn kwart ħobż, bajd u ħalib xejn.

Il-ħut, għalkemm fir-Randan kien ikun ogħla mill-ġranet kollha tas-sena, kien l-ikla ippreferita ta' kull Għawdxi. Is-salami kienu wkoll imfittxa ħafna. Kien hemm ukoll min filgħaxija jfittet il-kwart tal-ħobż fi skutella kofè taħraq. Niftakar f'xi ġurnata tal-ksieħ kont nara lil xi xiħ b'idejh it-tnejn marsusin ma' l-iskutella biex isaħħanhom. Ikla oħra magħrufa ħafna f'Għawdex jew aħjar fir-Rabat ta' Għawdex, għax fl-irħula ma kienx hemm dan l-użu, kienet dik tal-ftajjar tar-Randan. Dawn il-ftajjar, li kienu jsiru mill-għaġina, kienu ta' spiss jiġu mħallta mas-smid sabiex fit-togħma jkunu aħjar. Id-daqs tagħhom kien dak ta' platt ċatt, xi ftit iżgħar jew akbar ukoll, ngħidu aħna daqs disk ta' kaxxa tad-daqq.

Wiġi Zammit tal-Patri, li kien joqgħod is-suq, kien jagħmel minn dawn il-ftajjar. Kellna wkoll lil Mikiel ta' Lippa, lil Ċikku ta' Sopu, lil Karmnu tal-Mewta, li flimkien ma' Marċell u Ċikku Tabone damu jagħmlu dawn i-ftajjar sa l-1940.

Għadni niftakar kont narahom jerfgħu waħda waħda l-għaġina li tkun diġà mqatta' fuq tilar, jiftħuha sakemm iġibuha qisha ostja jew aħjar trasparenti u wara jitfgħuha ġo borma kbira mimlija żejt jagħli, fuq kenur fil-koxxa tal-bieb. Raġel quddiem il-kenur, f'idejh żewġ fildiferruwiet qishom labar tal-malja erħilu jqalleb u jtella' issa waħda ta' tliet ħabbiet, tas-sitta, tas-sold u taż-żewġ soldi, jekk tkun bis-sardin, filwaqt li raġel ieħor igħajjat "Ġebla magħha fiha kwart".

Kulħadd kien iħobbhom dawn il-ftajjar u kulħadd kien jixtri. Tfal u xjuħ kulħadd jimbotta bl-imħatra min jaħtaf l-ewwel waħda. "Dik tiegħi", kont tisma' xi tfal igħajtu. "Jien bl-inċova rridha", kont tisma' xi xiħ min-naħa ta' wara, u hekk il-ftajjar kienu jinbiegħu kollha sa qabel ma jkun dalam.

Drawwa oħra li nqatgħet 50 sena ilu kienet dik li fir-Randan kienet tinbiegħ il-fekruna msajra stuffat. Ta' kuljum matul ir-Randan ħafna Għawdxin kont tarahom sejrin fil-ħanut biex jieklu platt fekruna minn għand Ġorġ Debrincat tal-Fixħi.

Il-ħruġ ta' l-istatwi tal-Misteri fil-ġimgħat tar-Randan huwa użu antik ħafna. Hekk kif tidħol l-ewwel ġimgħa tar-Randan fil-Katidral joħorġu l-istatwa ta' l-Orazzjoni fl-Ort. Fit-tieni ġimgħa

nsibu l-Misteru tal-Flaġellazzjoni jew kif insibuh f'Għawdex tal-Kolonna. Fit-tielet ġimgħa l-*Ecce Homo* jew aħjar tal-Porpra u fir-raba' ġimgħa ta' l-Imgħobbi jew kif jafuh f'Malta r-Redentur. Tradizzjoni antika ħafna tgħid illi l-uċuh, is-saqajn u l-idejn tar-Redentur u ta' l-Orazzjoni fl-Ort li jinqalgħu separatament mill-kumplament ta' l-istatwi kienu ġew maħduma miinn wieħed Sqalli li kien ħarab minn pajjiżu minħabba xi għemil faħxi li huwa għamel. Jingħad li dan l-Isqalli kien ġie staħba fil-knisja ta' San Ġużepp ta' fuq is-Sur li kienet tagħti kenn kontra kull setgħa ġudizzjarja, imsejħa mill-Knisja "Immunità Ecclesiastica".

Dan l-Isqalli kien dam xi xhur miżmum f'din il-knisja u l-manteniment tiegħu jingħad li kien joħroġ mill-Awtorità tal-Knisja. Bi tpattija qabel telaq lejn pajjiżu huwa irregala lil dawk li kienu jmantnuh l-uċuh, l-idejn u s-saqajn li semmejna u li huwa stess kien ħadem kemm dam f'din il-knisja. Żewġ Misteri oħra tal-Passjoni, dak tal-Flaġellazzjoni u l-*Ecce Homo* jinżammu wkoll fil-Knisja Katidrali. Dawn iż-żewġ statwi tassew sbieħ, u magħrufa, nhar it-Tnejn ta' qabel il-Ġimgħa l-Kbira jitniżżlu fil-Bażilka ta' San Ġorġ fejn jiġu esposti għall-funzjonijiet kollha li jsiru matul din il-ġimgħa. Il-bqija ta' l-istatwi li huma mill-isbaħ fil-Gżejjer tagħna jinsabu fil-Bażilika ta' San Ġorġ. Ta' min igħid illi l-ilbies ta' dawn l-istatwi huwa tal-bellus li l-lum ma ssibu mkien. L-istatwa devota tad-Duluri nhar it-Tlieta jew l-Erbgħa tal-Ġimgħa l-Kbira tittieħed mill-Knisja ta' San Ġakbu għall-Parroċċa ta' San Ġorġ.

Is-Sibt ta' qabel il-festa tuad-Duluri l-knisja bħala vistu tgħatti l-kwadri kollha li jkun hemm fil-knisja b'purtieri vjola. L-istazzjonijiet tal-Via Sagra biss ma jitgħattewx.

Tmint ijiem qabel il-Ġimgħa l-Kbira taħbat il-festa tad-Duluri. F'Għawdex din il-festa ssir fil-knisja żgħira ta' San Ġakbu, li tinsab fit-Tokk u li hija filjali tal-Bażilika ta' San Ġorġ. Jekk lejn din il-Madonna l-poplu tagħna jħoss devozzjoni tul is-sena kemm aktar iħoss fil-Ġimgħa tal-festa tagħha! Għal dak in-nhar is-sawma tkun speċjali. Bosta huma dawk, speċjalment żgħażagħ, li jsumu ħobż u ilma. Ħafna mbagħad arahom ma jmissulekx tazza ilma ma' xofftejhom qabel is-sagħtejn. Irraġuni hija li bosta huma dawk li nhar id-Duluri jitqarbnu fil-Quddiesa tas-siegħa. F'dan il-jum, mill-ħaddiema tal-partikular tista' tgħid li ma jaħdem ħadd. Hekk kif idoqqu l-erbgħa ta'

wara nofs in-nhar tibda tara ġeġwiġija ta' nies tinġabar ħdejn il-Knisja ta' San Ġakbu. Kif wieħed iħares lejn dawn in-nisa jew xebbiet li jingħaqdu mal-folla hekk kif tkun ħierġa l-purċissjoni jinduna li l-biċċa l-kbira minn dawn ikunu ħafjin jew bil-kalzetti u dan għax ikollhom xi wegħda. Ma hux għaġeb li wieħed jara xi ġuvni li filwaqt li jkun b'libsa pulita tarah ukoll ħafi. F'din il-purċissjoni tieħu sehem il-fratellanza li tinsab imwaqqfa fl-istess knisja. F'din il-fratellanza ma narawx lill kulħadd iżda ċerta klassi ta' nies. Wara l-fratellanza u quddiem l-istatwa, waħda miż-żewġ baned tar-Rabat (sena waħda u s-sena ta' wara oħra) kienet iddoqq marċi funebri. Drawwa antika taż-żewġ baned kienet illi f'din il-purċissjoni kienu dejjem joħorġu xi bandisti ġodda.

Fil-ġranet ta' l-Eżerċizzi l-poplu tagħna jiġbor ħsibijietu xi ftit aktar minn ġranet oħra ta' matul is-sena. Kull bniedem f'dawn il-ġranet iqis ruħu mhux iżjed il-bniedem dgħajjef, bla ġieh u bla ħila, iżda l-bniedem li bħal kaptan għandu f'idejh it-triġija ta' bastiment li jrid ta' bilfors iwasslu fil-port. Kull bniedem f'dawn il-ġranet iħoss it-toqol tar-responsabbiltà tiegħu u ta' dawk li jiddependu minnu. Mhux ta' b'xejn mela li wara l-funzjoni ta' Rmied wieħed jibda jaħseb f'liema knisja ser imur għall-eżerċizzi spiritwali. Tibda tisma' nies jistaqsu min ser ikunu l-predikaturi sabiex jaraw jekk xi darba semgħuhomx. Ma' l-ewwel Ħadd tar-Randan jibdew l-eżerċizzi fil-Knisja tal Kappuċċini fejn imorru ħafna nies minn inħawi differenti tar-Rabat. Wara l-ewwel prietka li ġeneralment tkun preparazzjoni tal-prietki li jkollhom jinstemgħu wara, kulħadd jibda jagħti l-ġudizzju tiegħu dwar il-predikatur. In-nisa jpaċpċu u jirraġunaw dwar dak li jkun qal il-predikatur. Dan isir tista' tgħid minn kulħadd u f'kull post illi fih isiru l-eżerċizzi. F'ħafna mill-irħula ta' Għawdex il-prietka aktarx tkun waħda ta' l-irġiel u waħda tan-nisa. Hemm fejn forsi jsiru tnejn għall-irġiel u tnejn għan-nisa. Fir-Rabat insibu eżerċizzi għal kulħadd. Għan-nisa u rġiel f'daqqa jsiru f'diversi knejjes. Eżerċizzi għaż-żgħażagħ isiru fl-Oratorju u tax-xebbiet fil-Knisja ta' Santu Wistin. Fis-Seminarju, fl-istituti u fl-iskejjel isiru wkoll l-eżerċizzi spiritwali.

(Jissokta)